

JIŘÍ
HAVELKA
**ZMRAZIT
ČERSTVÉ
OVOCE**

ÚTRŽKY ÚVAH O DIVADELNÍ ZKOUŠCE

OBSAH

DIVADELNÍ KONTEXT / 9

- Změna / 11
- Záměr a čin / 16
- Hra a nehra / 22
- Jen jako / 27
- Cizí jazyk / 32
- Divák jako komplic / 35
- Moc imaginace / 41
- Divadlo doby a doba divadla / 47
- Technologie / 56
- Vesmírné divadlo / 60
- Game of Life / 68

DIVADELNÍ ZKOUŠKA / 81

- Podstata letu / 83
- Zkouška je sen / 85
- Továrna na přítomno / 88
- Imaginární divák / 90
- Neřízená raketa / 93

PĚT „N“ JAKO OTEVŘENÝ ZKUŠEBNÍ SYSTÉM / 109

- Naslouchání / 111
- Nejistota / 118
- Náhoda / 129
- Nedokončenost / 136
- Naivita / 143

- Epilog: Vložená kapitola navíc / 155**
- Poznámka na závěr: Všechno už bylo / 175**

- Seznam použité literatury / 181
- O autorovi / 184
- Abstract / 185

Co by se stalo, kdyby nebylo divadlo? Nic? Nebo něco? Jak by vypadal svět bez divadla? Byl by jiný? Bez umění člověk může docela dobře žít. Přesněji: Může přežít. Bez kyslíku, jídla, vody nepřežije. Když nepůjdu večer do divadla, vlastně se nic nestane. Nebo stane?

Některé odpovědi můžeme vyčíst z knih, protože v knihách je ukryto ohromné množství odpovědí na všechno možné, včetně tisíců různých definic umění, jiné nalezneme během chvíle na internetu, některé odpovědi můžeme najít u přátel, protože v rozhovoru s druhými se lépe formulují myšlenky, některé odpovědi si sami nadefinujeme z vlastní zkušenosti a některé odpovědi nemusíme nalézt vůbec. Stačí, že v nás doutná touha po odpovědi. Dokud doutná, nedá nám spát.

Je nám tak nějak obecně známé, že kultura je „národní poklad“ a umění je „duševní bohatství civilizace“. Jenže to nejsou odpovědi. Má vůbec cenu pokládat si otázku: Co je umění? Nejsm si jist. Ale snad má cenu ptát se: Proč dělám to, co dělám? Pro koho to dělám? Co to přináší mně? Co to přináší lidem okolo mne? Má to smysl? Jaký? V čem spočívá? Jaký má moje činnost dopad? Má mít nějaký dopad? Měním tím něco? Měním někoho? Koho?

Možná je tvorba jen permanentní kladení otázek. A permanentní zpochybňování nabízejících se odpovědí. Možná je to stále dokola jedna a táž otázka.

*Kultura
je víceméně cokoliv,
co my děláme a opice ne.*

LORD RAGLAN

Pamatuji si, že pro mě bylo v dětství obrovským zážitkem, když jednou na nějaké oslavě, byl to, tuším, silvestr, kdosi vyskládal skleničky do pyramidy a lil nápoj pouze do té horní. Víno

přetévalo postupně do nižších a nižších pater, až se všechny sklenice naplnily. Zíral jsem na ten jednoduchý mechanismus s otevřenou pusou a představoval si nekonečnou pyramidu sklenic. S odpověďmi je to podobné. Stačí položit nahoru jednu složitou, nebo naopak až dětsky prostou otázku (protože tyhle dvě k sobě mají často velmi blízko), a spustí to eskapádu možných odpovědí. Čím hlouběji jdou, tím je jich více – jako těch skleniček. Nikdy nedostaneme konečnou odpověď, ba naopak. Dostaneme mnoho krátkých, až heslovitých odpovědí, které si mohou vzájemně třeba i odporovat. Vlastně si často odporují. A v tom mě to baví. Vždy, když stojím před velkým problémem (problém je, který problém je skutečně velký), hraji si takovouto hru na zjednodušování. Mohu třeba napsat: Kultura je sdílení. Sdílení je komunikace. Komunikace je umění. A vím, že to říká všechno, a proto vlastně nic. Stejně jako odpovědi, které nacházíme v knihách, na internetu a jinde. Stejně jako citáty. (Které tu budu uvádět spíše jako určité rytmizující prvky než všeříkající pravdy.)

*Naše jazyky jsou našimi médii.
Naše média jsou našimi metaforami.
Naše metafory tvoří obsah naší kultury.*

NEIL POSTMAN

Jisté je, že umění se týká člověka. Umění bez člověka neexistuje. Je integrální součástí civilizace. Člověk vytváří a vnímá něco, čemu říká honosně umění. A cokoli člověk vytváří, má nějaký důvod, vazbu k životu, má řešit překážku, před kterou byl postaven, má usnadnit život nebo zvyšovat jeho úroveň, má rozvíjet schopnosti, pomáhat druhým... Vymyslel kolo, protože mu nestačily nohy. Vymyslel hodiny, protože potřeboval organizovat čas. Umění je tedy také nástroj člověka? Nebo je troufalé používat takto účelové myšlení na něco tak estetického? Jaký úkol má tedy umění v procesu zvaném evoluce? Proč je? K čemu slouží?

Zkusme opět eskapádu: Člověk žije ve světě. Svět je místem ke sdílení s ostatními lidmi. Lidé si vytváří své vlastní reality. Umění pomáhá ke kompatibilitě těchto realit, a tím ke komunikaci. Nebo jinak: Realita světa je příliš složitá. Spouště věcí nerozumím.

Nechápu tak docela, proč auto jezdí, jak funguje mikrovlnka, proč se lidé k sobě chovají zle, jak funguje burza... Umění pomáhá vyznat se ve světě, vyznat se v sobě, vyznat se v druhých, odhalit tajemství života? Člověk je obrazem Boha a umění je obrazem člověka? Cesta ke skutečnému poznání skrze umělecké podobnost? Umění jako popření racionality světa? Bezúčelné krásno?

Umění je obraz i odraz světa! Umění je rám i chrám! A další slogany mohou následovat.

*Umění není ani stav ducha, ani lidský postoj.
Je zráním, evolucí, procesem,
který nám dovoluje vynořit se ze tmy
a dospět ke světlu, k záři.*

JERZY GROTOWSKI

Mám rád reklamní slogany firem. Čtu si na billboardech, v časopisech a telefonních budkách zkratkovitá slovní spojení, která nás mají manipulovat ke koupi. Ty nejlepší bývají na hranici geniality. Víím, že útočí prvosignálně, víím, že se vtírají do podvědomí, víím, že používají nekalé praktiky a mají přízemní cíl, jenže mají také skvostný nápad, vtíp, neotřelost, sílu a vlastně poezii. Na malé ploše maximum účinku. Můj osobní reklamní slogan na umění by byl: „Umění mění.“

Když mi bylo asi dvanáct, všiml jsem si na návštěvě u známých obrazu, na kterém byl jednoduchý pokoj a v něm obrovské zelené jablko, jež vyplňuje prakticky celou místnost. Olbřímí jablko. Díval jsem se na ten obraz z blízka i z dálky. Nevnímal jsem umění. Vnímal jsem změnu, která se se mnou děje. Už nikdy potom pro mě jablko nebylo normální jablko. Vlastně nic nebylo jako dřív. Úplně jiné významy dostala slova malý a velký. Od té doby jsem si v duchu pohrával s měřítky všech věcí kolem mne. Až mnohem později jsem zjistil, že to byl obraz Reného Magritta.

Obraz mě změnil. Z vnějšího pohledu žádná velká změna. Změnil se můj způsob vnímání reality, chcete-li – změnila se realita, ve které žiji.

Lhaním k pravdě.

BARON PŘÁŠIL

Chuť a nutnost měnit jsou hnací silou. Často slyším, že umění musí být angažované, aktivistické, že v Čechách se nedělá odvážné umění. Po divadle se chce, aby bylo víc politické. Sousedí „angažované umění“ mi zní jako nesmyslná tautologie. Každé umění přece musí být revoluční a politické ze své podstaty. Což ale neznamená, že je hlásnou troubou politických názorů či britkým kritikem právě v tuto chvíli nejznámějších společenských nešvarů. Revoluční musí být, protože vzniká z nutnosti změny. Revoluční je, protože vnitřní napětí při tvorbě vede k přehodnocení, tedy k jinému řádu hodnot, ať už osobnímu, nebo veřejnému. Revoluční je, protože rekonstruuje, bortí a znovu staví, a tím zkoumá systém, odhaluje jeho chyby, zranitelná místa. Mne samého či společnosti. Tvůrčí akt je akt přeměny. Je to čin. A je to čin politický, protože jeho ústředním tématem nikdy nemůže být nic jiného než člověk. A člověk nikdy nemůže stát mimo společenský kontext. Nestačí však zaujmout postoj, je nutné uvádět věci v pohyb. Zatřást koktejlem stávajících názorů, hodnot a pravidel. Umění je záměr a čin.

CVIČENÍ Sledujte televizní zprávy, po chvíli vypněte zvuk, rozdělte si role hlavního moderátora, komentátora a reportéra v terénu a dabujte zprávy po svém. Najděte si sportovní kanál a dabujte např. fotbalový zápas ve stylu sitcomu. Najděte si válečnou scénu a dabujte ji ve stylu sportovního komentáře. Kombinujte libovolně dále.²

CVIČENÍ Vyberte si titulní fotografii libovolného deníku a vymyslete k ní alternativní příběh. Jsou-li na fotografii postavy, převedte ji do jevištní podoby a domyslete, co se dělo chvíli před a po stisknutí spouště. Rozvíjejte příběh do obou časů o dny, týdny, roky.

² Na konec některých kapitol budu přidávat podobná herní cvičení, která jsem si již víckrát ověřil jako funkční. Na jednotlivé kapitoly se vážou tu více, tu méně, občas tematicky, občas spíše asociačně. Nechci vysvětlovat jejich přesné zaměření či popisovat „trénovaný faktor“. Nechávám raději na čtenáři, ať si je sám vyzkouší a sám vše posoudí.

CVIČENÍ Vyberte si palcové titulky a hlavní nadpisy článků v dnešních novinách. Složte z nich krátký příběh. Přeházejte jednotlivá slova v jiné významy. Bez dlouhého přemýšlení k nim nadiktujte vlastní verzi článku.

CVIČENÍ Popište svůj dnešní den jen pomocí palcových titulků bulvárního tisku.